

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента кафедри іноземних мов з курсом латинської мови та основ медичної термінології ВНМУ ім. М.І. Пирогова Лозинської Людмили Федорівни на дисертацію Федорової Катерини Валеріївни «Формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного навчального закладу», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертації

Національна доктрина розвитку освіти України одним із основних завдань виховання визначає формування високої моральної культури молоді. Особливої актуальності проблема формування високих духовно-моральних якостей набуває в сфері вищої медичної освіти. Педагогічний процес у вищому медичному навчальному закладі повинен сприяти не тільки підготовці висококваліфікованих лікарів, здатних визначати причини і наслідки захворювання й на основі його симптомів установлювати діагноз, надавати рекомендації щодо лікування, а й вихованню духовно розвинутих особистостей із сформованою моральною та життєвою позицією. Відомо, що медицина не тільки вивчає організм людини, але й вирішує важливі етичні проблеми. Специфіку медичної діяльності можна виразити словами лікаря і філософа К. Ясперса, який вважав, що лікування спирається на дві основи: однією із них є природничо-наукові знання та їх практичне застосування, іншою – етика людяності.

З огляду на це дисертаційне дослідження Федорової Катерини Валеріївни є актуальними як для педагогічної теорії, так і для практики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій

Виділимо найбільш значущі результати дисертаційного дослідження.

Як позитив, слід відзначити ґрунтовний аналіз, систематизацію та розкриття актуальності проблеми, стану її наукової розробки. Зокрема, науково вивірено об'єкт, предмет, мету і завдання дисертаційної роботи. Логіка побудови дисертації відповідає визначеним у вступі меті та завданням дослідження.

У дисертаційному дослідженні розкрито сутність таких понять як «етика», «мораль» і «моральність» (с. 12-18).

Також розглянуто особливості професійної етики та її роль у моральному розвитку особистості (с. 18-22).

Науковий інтерес становить здійснений у дисертації теоретичний аналіз наукових надбань філософії, історії, етики, деонтології, психології, педагогіки щодо медичної етики як основи формування професійно-етичних якостей медика (с. 22-33).

Розглянуті Федоровою Катериною Валеріївною наукові підходи до моралі, моральності, професійної етики, моральних принципів і норм стали вагомими для визначення особливостей лікарської (медичної) етики – різновиду професійної етики, що включає сукупність морально-етичних правил і принципів надання медичної допомоги.

У роботі на основі теоретичного аналізу філософських, соціологічних, культурологічних та психолого-педагогічних наукових джерел щодо різних підходів до розуміння змісту таких понять, як «якість», «професійна якість», «моральна якість», «професійна етика» представлено авторське узагальнене визначення «професійно-етичних якостей майбутніх лікарів», яке вдало відображає аспекти їхньої професійної діяльності (с. 36).

Дисертанткою здійснено детальний і всебічний огляд наукової літератури з проблеми формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів, виокремлено й проаналізовано основні підходи до її вивчення, чітко окреслено ті її аспекти, які потребують подальшої розробки (с. 33-53).

На підставі глибокого контент-аналізу навчальних посібників з медичної етики та деонтології, наукових праць, досліджень, присвячених

проблемі етики медичних працівників обґрунтовано авторський погляд на сукупність базових професійно-етичних якостей лікаря (с. 53-55).

Такий аналіз дозволив Катерині Валеріївні докладно розкрити структуру професійно-етичної якості, складниками якої є моральна свідомість (знання, почуття) і моральна поведінка (мотиви, воля, уміння і звички діяльності) (с. 54). Зазначені компоненти також знайшли своє відображення в запропонованій Катериною Валеріївною дефініції поняття «професійно-етична якість».

Дисертанткою обґрунтовано внутрішні (психологічні) й зовнішні (педагогічні) механізми формування професійно-етичних якостей, які забезпечили органічне поєднання у процесі виховання моральних знань і професійної діяльності (с. 53-66).

Важливу роль у вихованні майбутніх лікарів відіграє середовище медичного ВНЗ, у якому формується соціальний досвід, відбувається оволодіння системою цінностей, створюється система внутрішніх регуляторів поведінки. У роботі зазначено, що формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів – достатньо складний процес, який вимагає сумісних зусиль всього колективу ВНЗ, системності й неперервності навчально-виховних впливів на особистість студента-медика з урахуванням специфіки професії та спектра професійно-етичних якостей, що формуються (с. 65).

На підставі аналізу різних підходів до змісту та якісних характеристик навчально-виховного простору у дослідженні визначено сутність поняття «виховний простір вищого медичного навчального закладу», розкрито його провідні принципи, спрямовані на формування у майбутніх лікарів професійно-етичних якостей (с. 65-82).

Заслуговує на увагу й схвалення той факт, що з метою підвищення якості роботи медичного університету, спрямованої на формування у майбутніх лікарів професійно-етичних якостей та координації діяльності структурних підрозділів університету, підтримку динамічної рівноваги із

зовнішнім середовищем, у Луганському державному медичному університеті було створено координаційну раду з виховної роботи та соціального розвитку університету.

У дослідженні обгрунтовано та розроблено структурно-функціональна модель формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів, основу якої склали компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовно-процесуальний, діагностичний, результативно-оціночний) (с. 86-93).

Створена Федоровою К.В. модель формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі медичного університету відображає взаємозв'язок структурних (мета; завдання, що конкретизують процес досягнення мети; зміст, що розкриває провідні ідеї в даній галузі; поєднання форм, методів, засобів організації освітнього процесу, спрямованого на досягнення зазначеної мети) та функціональних (аксіологічний, психологічний) компонентів. Необхідно відзначити ретельне обгрунтування завдань (діагностичних, технологічних й організаційних) (с. 93), методологічних підходів та принципів при проектуванні моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів (с. 93-105).

Автор акцентувала увагу на важливості мотивації навчання студентів (системі цілей особистості, її потреб, які спонукають майбутніх фахівців до активного поповнення знань, оволодіння уміннями, свідомого ставлення до професійної діяльності) (с. 101-103). Також зазначається, що професійний розвиток невід'ємний від особистісного. Адже, головне завдання вищого медичного навчального закладу полягає в оволодінні професійною грамотністю на тлі потужного особистісного розвитку, а не навпаки.

Серед навчальних дисциплін фахової підготовки студентів-медиків, у змісті яких відображені можливості щодо формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів, виокремлено достатньо широкий спектр предметів: «Основи психології. Основи педагогіки», «Анатомія людини», «Філософія», «Соціологія та медична соціологія», «Іноземна мова», «Ділова українська мова», «Історія медицини», «Етичні проблеми в медицині». Саме

потенційні резерви цих наук орієнтовані на усвідомлення моральних, психологічних явищ, станів, сенсу людського життя, властивостей людини, місця та призначення людини у світі, механізмів культурного та морального самовдосконалення особистості, оволодіння технологіями самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти особистості (с. 108-109).

Основними формами організації навчально-виховного процесу у ВНЗ, що забезпечили успішне формування у майбутніх лікарів професійно-етичних якостей визначено лекції, практичні заняття, самостійну роботу студентів (с. 109-110).

До позитивних характеристик слід віднести те, що процес формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів передбачав використання не лише можливостей навчального процесу, але й позанавчального, з метою розширення спектру можливих видів діяльності, у яких студенти змогли реалізувати свої сили, навчалися максимально орієнтуватися в кожному із пропорованих видів діяльності й оволодівали професійно-етичними способами поведінки, що сприяло ефективному вирішенню фахових завдань (с. 110-112).

Федорова Катерина Валеріївна глибоко висвітлює поетапну реалізацію кожного структурно-функціонального блоку авторської моделі формування професійно-етичних якостей мабутніх лікарів, що підкреслює виваженість, чітку продуманість дослідження (с. 117-141).

На особливу увагу заслуговує розроблення та впровадження тренінгу розвитку моральної свідомості майбутніх лікарів, який дозволяє вихованцям оволодівати знаннями, цінностями, що сприяють професійній самореалізації та забезпечують соціальну адаптацію особистості; допомагає зрозуміти навколишній світ у його розмаїтті на шляху до реалізації самостійно визначених цілей, поважати інших людей, проявляти співчуття і турботу до них (с. 129).

Про ефективність реалізації моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного

навчального закладу свідчать позитивна динаміка рівнів сформованості у студентів професійно-етичних якостей. Ефективний виховний вплив на свідомість і мотиваційну сферу майбутніх лікарів призвів до переосмислення ними життєвих цінностей, що виступають дієвою категорією становлення зрілої особистості, яка характеризується відповідальністю, повагою до людей, прагненням до встановлення, збереження та зміцнення доброзичливих взаємовідносин із ними, чуйністю, співпереживанням, стриманістю, володінням навичками побудови діалогу, розумінням думки співрозмовника, внутрішнім бажанням здійснювати волонтерську діяльність та бажанням безперервного самовдосконалення.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій.

Проведена експертиза дисертації свідчить, що Федоровій К.В. не тільки вдалося оптимально гіпотетично визначити стратегію наукового пошуку (ключові ідеї, принципи, етапи його організації), а й забезпечити їхню повну реалізацію, експериментальну перевірку. Комплексний підхід до розв'язання поставлених у дослідженні завдань, репрезентативність вибірки (536 студенти), поєднання кількісного і якісного аналізу емпіричних досліджень і результатів, застосування методів математичної статистики для перевірки ефективності моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного навчального закладу забезпечили достовірність отриманих у дисертаційному дослідженні результатів.

Прозорість і зрозумілість суті експерименту, тестових методик, поданих у додатках, педагогічний супровід, можливість практичного, що дуже важливо, впровадження моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного навчального закладу посилюють практико-орієнтовний аспект роботи.

Дослідження відзначається вмінням дисертантки підтвердити свої наукові міркування ілюстративним матеріалом, наведенням таблиць, рисунків. Це переконує у виваженості, послідовності, конструктивності

підходів до експериментальної наукової роботи.

Заслуговує на схвалення якість формулювання загальних висновків: вони чіткі, логічно вмотивовані та свідчать про виконання поставлених у дослідженні завдань.

До позитивних ознак можна віднести опрацювання об'ємного списку використаних джерел (339 найменувань), широку апробацію основних положень дисертації у доповідях на міжнародних та українських науково-практичних конференціях, а також у 7 наукових публікаціях.

Наукова новизна. Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати про оригінальність, завершеність, самостійність, наукову та практичну значущість рецензованого дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що проблему формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного навчального закладу доповнено розкриттям їх змісту, структури, специфіки, новими педагогічними ідеями реалізації процесу їх формування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в їхній достатній готовності до впровадження в навчально-виховний процес медичних ВНЗ: доповнено зміст навчальних дисциплін «Основи психології. Основи педагогіки», «Анатомія людини», «Філософія», «Соціологія та медична соціологія», «Іноземна мова», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Історія медицини», «Етичні проблеми в медицині» у контексті вирішення завдань формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів; розроблено тренінг розвитку моральної свідомості майбутніх лікарів; створено банк етичних дилем професійного спрямування; розроблено пакет ситуаційних завдань, вправ, навчальних проєктів, присвячених морально-етичним аспектам медичної діяльності; дібрано та адаптовано методики для визначення рівня сформованості професійно-етичних якостей майбутніх лікарів.

Теоретичні напрацювання та практичні матеріали дослідження можуть бути використані під час розробки навчально-виховних програм,

факультативних занять для студентів вищих медичних навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації лікарів і педагогів медичних ВНЗ.

Зміст дисертаційного дослідження повністю відповідає шифру спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Усе висловлене дає підстави стверджувати про наукову та практичну значущість рецензованого дослідження і високий кваліфікаційний рівень Федорової Катерини Валеріївни як здобувача наукового ступеня.

Оцінюючи в цілому позитивно зміст основних положень, викладених у дисертації, вважаємо за доцільне висловити наступні **зауваження та побажання:**

1. У дисертації зазначено, що «формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів – достатньо складний процес, який вимагає сумісних зусиль всього колективу вищого медичного навчального закладу, системності й неперервності навчально-виховних впливів на особистість студента-медика з *урахуванням специфіки професії та спектра професійно-етичних якостей, що формуються*» (с. 65). Описано особливості й принципи виховного простору медичного ВНЗ. При цьому, виховний простір вищого медичного навчального закладу визначено як «просторово-часовий континуум, що акумулює цілеспрямовано створювані та стихійні умови взаємодії освітніх, виховних, регулювальних, інноваційних та управлінських процесів, а також усю багатоманітність взаємозв'язків, що виникають у процесі професійного становлення майбутнього фахівця» (с. 85). У даному визначені не вистачило зазначених у роботі *особливостей та провідних принципів*, які б характеризували виховний простір саме медичного ВНЗ. Подане у дисертації визначення можна застосувати для будь-якого ВНЗ.

2. У другому розділі дисертації розглянуто різні підходи щодо педагогічного моделювання. Погоджуємось із думкою автора дисертації, що «досить повно *логіку процесу педагогічного проектування* презентували І. Журавльов, Л. Зоріна» (с. 88). Розробка ідеї починається з *аналізу ситуації*, потім слідує формулювання ідей та розробка методології проекту.

Відповідно до ідей і цінностей визначається мета проекту, оцінюються варіанти розв'язання проблеми, готується процес реалізації проекту, конкретизуються завдання. Наступний етап – це реалізація проекту. Завершальний – узагальнення результатів. На нашу думку, логічність створення педагогічної моделі Федоровою К.В. була дещо порушена. Можливо, діагностичний блок варто було б розташувати на першому місці (як діагностика на початку педагогічного експерименту з метою аналізу ситуації), а результативно-оцінний блок (як діагностика по завершенню експерименту) залишити наприкінці?

3. Дисертаційне дослідження набуло б іще більшої вагомості, якби автор провела аналіз того, які з застосованих педагогічних методів, прийомів, технологій виявились найбільш ефективними у контексті формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу шляхом впливу на їхню свідомість та мотиваційну сферу. Аналізуючи ефективність використаних методів, прийомів, засобів формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів, зупинитися на більш детальному аналізі визначення мети й рефлексії занять, заходів.

Проте зроблені зауваження й побажання в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи. Дисертація Федорової Катерини Валеріївни є завершеною самостійною науковою працею в галузі теорії і методики професійної освіти, яка за своїм обсягом, обґрунтованістю проведених досліджень, науковою та практичною значущістю отриманих результатів заслуговує на схвалення.

Загальний висновок. Дисертація відповідає пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, що дає підстави для присудження Федоровій Катерині Валеріївни наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

з курсом латинської мови та

основ медичної термінології

Вінницького національного

медичного університету ім. М.І. Пирогова

Л.Ф. Лозинська

Лідпис Лозинської ЛФ
завіряю
Л.Ф. Лозинська відділу кадрів
Вінницького національного
медичного університету
ім. М. І. Пирогова
Л.Ф. Лозинська
4» 12 2016 р